

*Радзійон В. М.,
аспірант кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ЛІНІЙНА КОМПРЕСІЯ ЯК СПОСІБ УТВОРЕННЯ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ-УНІВЕРБІВ У МОВІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ (НА МАТЕРІАЛІ ІМЕННИКІВ СПОРТИВНОЇ ТЕМАТИКИ)

Анотація. У статті здійснена спроба опису іменникових композитів-універбів сучасної німецької мови, які були утворені на основі складнопідрядних речень. Композити розглядаються за синтаксичним підходом. Аргументується подальший аналіз таких складних іменників через певну непрозорість у їх розгортанні.

Ключові слова: складний іменник, універби, лінійна компресія, синтаксичний підхід, синтаксична конструкція.

Постановка проблеми. Актуальність даної роботи підтверджується орієнтацією лінгвістичних досліджень на визначення нових можливостей існуючих способів словотвору та різними підходами до вивчення продуктів словотворення. Досліджуючи систему композитології в багатоярусній структурній організації мови, сучасна лінгвістика приділяє увагу складним взаємовідносинам, які існують між функціонуванням композитів та їх структурою й семантикою [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словоскладання – один із найпродуктивніших способів словотвору сучасної німецької мови. У центрі уваги мовознавців постійно перебувають композити, які досліджуються з різних позицій. Так, складні слова є предметом дослідження в працях таких сучасних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, як Л. Є. Азарова, С. С. Воробйова, С. М. Єнікєєва, І. В. Коваль, А. С. Левицький, Н. В. Нагамова, Л. Ф. Омельченко, М. Д. Степанова, З. А. Харитончик, Л. М. Айхінгер, В. Мотч, В. Фляйшер.

Мета дослідження полягає у визначенні типів лінійної компресії для утворення вибраних складних іменників-універбів.

Матеріалом дослідження слугує газета Frankfurter Allgemeine Zeitung, з якої були відібрані складні іменники-універби спортивної тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складні слова, як відомо, утворюються в мові двома основними шляхами: а) за наявними в мові моделями і б) із синтаксичних словосполучень [2].

Домінуючим принципом дослідження в галузі словоскладання є синтаксичний підхід. Його головним положенням є твердження, що в основі кожного складного слова лежить згорнута синтаксична конструкція – словосполучення або речення, тобто структурні взаємовідношення компонентів складних слів (основ слів) є близькими до лексико-граматичних взаємовідношень слів, які входять до синтаксичних словосполучень або речень.

До продуктивних способів сучасного німецького іменникового словотворення і належить утворення складних іменників саме на основі синтаксичних словосполучень або навіть речень.

Збільшення кількості таких утворень пояснюється загальною тенденцією до економії мовних засобів, що є універсальним явищем [3]. Стимулом для утворення слова може бути одночасна потреба і в новому значенні, і в новій синтаксичній функції для номінації, що вибирається. Це означає, що утворення нового слова на обмежується тільки потребами в позначенні нових явищ або явищ не нових, але тих, що отримують через різні мотиви інше значення; у багатьох випадках слово утворюється для більш точного вираження думки, більш раціональної організації висловленого смислу, як результат синтаксичних потреб у подібній організації [1]. При цьому складне слово отримує іноді нове семантичне наповнення ізольовано і його значення не можна просто виводити із словосполучення. Процес переходу від синтаксичного словосполучення до складного слова є поступовим і не дозволяє провести між ними чітку грань.

Від простих слів складні слова відрізняються як по членованості структури на більш дрібні компоненти, так і наявністю семантичної мотивації, яка визначається лексичним значенням складових компонентів, порядком їх слідування та значенням словотворчої конструкції в цілому.

Складні слова такого типу мають розглядатися згідно із синтаксичним підходом. Його головним положенням є твердження, що в основі кожного складного слова лежить згорнута синтаксична конструкція – словосполучення або речення, тобто структурні взаємовідношення компонентів складних слів (основ слів) є близькими до лексико-граматичних взаємовідношень слів, які входять у синтаксичні словосполучення або речення. Можна припустити таке: якщо є складне слово, то є й словосполучення, з якого воно виникло [2].

Структурно-сміслові відношення компонентів такого складного слова близькі до структурно-сміслових відношень слів, які входять у певні типи словосполучень. Тобто між такими складними словами і словосполученнями є певне співвідношення, синонімічність.

Структурно-семантичні відношення між основами складних іменників будуються, як правило, за типом синтаксичних відношень, характерних, насамперед, для словосполучень, а також і для речень. Отже, структурно-семантичні відношення між компонентами складних іменників

– це своєрідний варіант структурно-семантичних відношень слів у словосполученні. Безумовно, подібні відношення не тотожні, насамперед у функціональному аспекті. Компоненти складного слова слід розглядати головним чином як морфеми, тоді як слова – члени синтаксичного словосполучення – виконують синтаксичні функції. Не випадково проф. М. Д. Степанова називає структурно-семантичні відношення між компонентами складного слова синтактикоподібними [4, с. 118]. Тому такий підхід до вивчення словоскладання і називається синтаксичним, а функцію, яку виконують такі складні слова, називають синтаксичною.

З. А. Харитончик вважає, що складні слова, як правило, виникають на основі синтаксичних конструкцій як заміна синтаксичного цілого [5, с. 114]. Майже кожна модель складного слова має своє синтаксичне джерело, яке перетворюється в акті деривації: аналітичне декількаслівне висловлювання перетворюється на синтетичне ціле, універбалізується.

Механізм універбації (або компресії) полягає в редукції тих сегментів найменувань, які експліцитно виражають граматичний синтаксичний зв'язок. Комунікативно значуща інформація, яка міститься в окремих номінативних одиницях, трансформується на лексичному рівні та реалізується в їх синтезі у словах-універбах (словах, утворених за допомогою компресії) тими ж елементами, які передбачають зміст, що і в синтаксичних конструкціях [6].

У науковій літературі мовознавці, спираючись на принцип інформаційної співвіднесеності універбів та їх паралельних конструкцій, розрізняють лінійну та семантичну компресію. Універби, які виникають у результаті лінійної компресії, легко перетворюються у словосполучення. Посилаючись на працю проф. В. Фляйшера та І. Барц [7], можна назвати такі типи лінійної компресії в німецькій мові: 1) використання складного іменника замість прийменникового словосполучення «іменника з іменником»: *Fußballfan – ein Fan von Fußball, Abstiegskampf – der Kampf um Abstieg, Abspielfehler – ein Fehler beim Abspiel*; 2) складний іменник функціонує замість генітивного безприйменникового словосполучення: *Satzverlust – der Verlust des Satzes, Transferperiode – die Periode des Transfers, Torhüter – ein Hüter des Tores*. Використання генітиву дозволяє уникнути накопичення генітивних конструкцій, що зі стилістичного погляду покрощує висловлювання; 3) складний іменник заміщує собою словосполучення з прикметником чи прислівником: *Kunstrasen – die künstlichen Rasen, Nahdistanz – die nahe Distanz, Freistoß – der freie Stoß*.

Аналізуючи складні іменники спортивної тематики німецькомовних газет, можна виділити ще один тип лінійної компресії, а саме складний іменник, утворений на основі підрядного речення:

Sportverletzungen – die Verletzungen, die man beim Sporttreiben bekommt.

Laufkilometer – die gesamte Kilometerzahl, die man gelaufen ist.

Minuspunkt – ein Punkt, den man verliert.

Проблема визначення типу лінійної компресії складних іменників-універбів полягає в тому, що деякі з них можуть бути розгорнуті за різними типами. Наприклад:

Spieltag – ein Tag des Spieles або ein Tag, an dem das Spiel stattfindet.

Golfplatz – ein Platz für Golfspielen або ein Platz, wo man Golf spielen kann.

Verletzungspause – eine Pause wegen der Verletzung або eine Pause, die man wegen der Verletzung macht.

Значну групу іменникових композитів-універбів складають такі, що можуть бути розгорнуті у прийменникове або генітивне безприйменникове словосполучення:

Spielstrategie – die Strategie des Spieles або die Strategie vom Spiel.

Saisonende – das Ende der Saisons або das Ende von der Saison.

Spielbeobachtung – die Beobachtung des Spieles або die Beobachtung nach dem Spiel.

І навіть ті складні іменники, які, на перший погляд, розгортаються у підрядне речення, можуть при більш детальному розгляді бути розшифрованими у словосполучення дієприкметника (у якості означення або поширеного означення) з іменником. Але ми переконані, що вихідною структурою для утворення складного іменника було саме підрядне речення:

Rekordzahl – die Zahl, die Rekord aufgestellt hat або die Rekord aufstellende Zahl;

Vorbereitungsspiel – das Spiel, das auf das nächste Spiel vorbereitet або das vorbereitende Spiel.

Spitzenmannschaft – die Mannschaft, die an der Spitze steht або die an der Spitze stehende Mannschaft.

Зустрічаються, однак, іменники, які беззаперечно будуть розгорнуті у іменник з дієприкметником:

Schlusspfiff – der beschließende Pfiff.

Motivationsrede – die motivierende Rede.

Angriffsspiel – das angreifende Spiel.

Деякі складні іменники мають бути розгорнуті лише у складнопідрядне речення, адже при розшифруванні їх у прийменникові словосполучення можуть виникати неточності в розумінні та сприйнятті таких словосполучень: *Tothüterschule – це Schule für Torhüter? або Schule von Torhüter? Eine Schule, wo Torhüter gelehrt sind.*

Якщо ж розкласти багатоскладові іменники до їх вихідних компонентів, то можна також отримати різні вихідні структури:

Zweitligaufstieg – der Aufstieg in die zweite Liga.

Linksverteidigerposition – die Position des linken Verteidigers або die Position des Linksverteidigers.

Drittligarekordtorjäger – der Torjäger der dritten Liga, der ein Rekord hält.

Зустрічаються також багатоскладові іменники, розгортання яких до вихідних БС буде недоречним:

Endspielteilnahme – die Teilnahme am Endspiel.

Eissporthalle – die Halle, wo man Eissport treibt.

Kopfballtor – ein Tor, den man mit dem Kopfball schießt.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що питання про синтаксичну одиницю, яка потім згортається у складний іменник, неоднозначне і потребує детальнішого аналізу. Слід розглянути ще, наприклад, які саме складні іменники-універби (за однією з існуючих класифікацій) розгортаються в один із чотирьох типів лінійної компресії.

Література:

1. Омельченко Л. Ф. Семантика і внутрішній синтаксис англійських композитів [Електронний ресурс] / Л. Ф. Омельченко, Л. Ф. Соловйова // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Фран-

- ка. – 2007. – № 31. – С. 174–179. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/1666/52
2. Нагамова Н. В. Сложное слово и словосочетание в системе лексических единиц немецкого языка [Электронный ресурс] / Н. В. Нагамова // Вестник Ставропольского государственного университета – Ставрополь: Изд-во СГУ, 2009. – Вып. 65 (6). – Режим доступа : <http://vestnik.stavsu.ru/65-2009/36.pdf>
  3. Левицький А. Е. Контрастивно-перекладацькі основи аналізу складних слів синтаксичного типу (на матеріалі англійської та української мов) [Електронний ресурс] / А. Е. Левицький, А. В. Шелудько. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pzs/2009_9/7.pdf
  4. Степанова М. Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке : [для филол. фак. ун-тов и ин-тов иностр. яз.] / М. Д. Степанова, В. Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
  5. Харитончик З. А. О некоторых путях сопоставительного изучения словообразовательных систем / З. А. Харитончик // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М. : Наука, 1987. – С. 111–116.
  6. Коваль І. В. Універбація як основна типологічна риса субстантивного словотвору в німецькій мові [Електронний ресурс] / І. В. Коваль, Л. А. Кухар // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – С. 114–116. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/8856/97/>
  7. Fleischer, W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W.Fleischer, I. Bartz. – [3., unveränd. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer Verlag, 2007. – 382 S.
  8. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 03.2014. – № 64, 66, 67, 69, 73, 75.
  9. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 04.2014. – № 77, 88.
  10. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 05.2014. – № 103, 112, 115, 118, 122, 123, 124, 177.

Радзион В. М. Линейная компрессия как способ образования сложных существительных-универбов в языке современной немецкой прессы (на материале существительных спортивной тематики)

Аннотация. В статье произведена попытка описания сложных существительных-универбов современного немецкого языка, которые были образованы на основе сложноподчиненных предложений. Композиты рассматриваются согласно синтаксическому подходу. Аргументируется дальнейший анализ таких сложных существительных из-за частичной непрозрачности при их развертывании.

Ключевые слова: сложное существительное, универбы, линейная компрессия, синтаксический подход, синтаксическая конструкция.

Radzion V. Linear compression as a method of formation of compound nouns-univerbs in the modern German media language (based on nouns in sport)

Summary. This article provides an attempt to describe the compound nouns-univerbs of modern German language, which were formed on the basis of complex sentences. Composites are considered by the syntactic approach. Further analysis of such compound nouns due to partial opacity in their deployment is argued.

Key words: compound noun, univerbs, linear compression, syntax approach, syntactic construction.